

2023. február 24.

Hajdani és mostani Gézák február 25-i névnapjára

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

Géza-napi dolgozat a névről, a névnapról, a naptárról és a virágzó mandulafáról Szócs Géza emlékére.

Széchenyi István *Hitel* című, 1830-ban, Pesten kiadott könyvében, elismerően szólt magyar névadásban akkoriban tapasztalt újdonságokról: „Hány szép régi magyar név jeleli már hazánk serdülő fiait, s Kálmán, Béla, Gejza, Gyula, László, Dénes sat. nevek mennyire nem gerjesztik szíveinket édesen érzett öröme, ha meggondoljuk, hogy mai

anyáink nemesb része nem is fogja tűrni, hogy fiai, ily neveknek új becst, új díszet ne adjanak.”

konságokból kitagadják. Hány szép régi magyar név jeleli már hazánk serdülő fiait, 's Kálmán, Béla, Gejza, Gyula, László, Dénes 's a' t. nevek mennyire nem gerjesztik szíveinket édesen érzett öröme, ha meggondoljuk, hogy mai anyáink nemesb része nem is fogja tűrni, hogy fiai, ily neveknek új becst, új díszet ne adjanak.

Széchenyi István: Hitel, Pest, 1830, 74.

A felsoroltak közül

a Géza név volt az, amely az Árpád-kor után teljesen kiveszett a magyar névadási gyakorlatból.

Pápai Páriz' Ferenc *Dictionarium*

*Latino–Hungaricum*ának 1767-es kiadásához személyneveket tartalmazó szótárt is csatoltak, amelyben a latinnak vélt „Geisa” név magyar megfelelője a bibliai „Iesse” (Jessze, Isai) lett. A hazai történelem iránt megnövekedett érdeklődéssel magyarázható az, hogy Géza nagyfejedelem és két Árpád-házi király nevét a XIX. század elején újra elővették, ámde a németes Gyéza, illetve Gejza olvasatban. A *Képes krónikában* a nagyfejedelem neve Geycha, amely ótörök eredetű, és hercegecskét jelent. E név helyes olvasata Gyejcsa lett volna.

I. Géza király (1071–1077) Szent László testvére volt. Az ő képe és görög betűkkel írt neve (Γεωβιτζας = Geóbitzasz / Jóviczasz, azaz Gyévicsa) látható a magyar Szent Koronán. A *Képes krónika* ugyanőt ábrázolja testvérével, a majdani Szent Lászlóval együtt, amint egy látomást követően fogadalmat tesznek arról, hogy Vácott templomot alapítanak. II. Géza király (1141–1162) pedig uralkodása kezdetén Pozsonyt vette vissza Henrik osztrák hercegtől.

I. Géza még hercegeként, testvérével Szent Lászlóval a Képes krónikában

Géza fejedelem a Képes krónikában

Bizonyára Széchenyi figyelemfelhívó megjegyzésének is szerepe lehetett abban, hogy a Géza keresztnevet az 1830-as évektől először nemesi származású férfiak, közülük is leginkább a főrangúak viselték.

Álljon itt néhány példa: Gróf Szapáry Géza (1827–1898) fumei kormányzó; Bárá Fejérváry Géza (1833–1914) honvédelmi miniszter, miniszterelnök; Altörjai báró Apór Géza (1833–1886) cs. kir. kamarás; gróf Batthyány Géza

(1838–1900), Sopron vármegye alispánja; Ozsdolai gróf Kuun Géza (1838–1905) nyelvész, orientalista; Mészöly Géza (1844–1887) festőművész; Dezseöffy Géza (1845–1909) kir. kúriai bírós; Magyardellői Antal Géza (1846–1889) orvosprofesszor; báró Radvánszky Géza (1847–1918) politikus; gróf Zichy Géza (1849–1924) író, zeneszerző; gróf Apponyi Géza (1853–1927), Tolna vármegye főispánja; gróf Andrássy Géza (1856–1938) festőművész, az MTA igazgatósági tagja; gróf Festetics Géza (1865–1917), Budapest alpolgármestere.

A továbbiakban a társadalom minden rétegében megjelent ez a keresztnév. Íme, a legkorábbi példák: Petrik Géza (1845–1925) bibliográfus; Kresz Géza (1846–1901) orvos, a Budapesti Önkéntes Mentőegyesület alapítója; Bartoniek Géza (1854–1930) fizikus, az Eötvös József Collegium első igazgatója; Rogozi Pap Géza (1856–1906), Szatmárnémeti polgármestere; Gárdonyi Géza (1863–1922) író.

A XX. században ugyan jelentősen lecsökkent a történelmi néven anyakönyvbe jegyzettek száma, ám manapság is több közismert személyt hívnak Gézának. Néhány példát lássunk róluk is: Komoróczy Géza (*1937) asszirológus, hebraista; Tordy Géza (*1938) színművész; Galavics Géza (*1940) művészettörténész; Jeszenszky Géza (*1941) történész, diplomata; Vasy Géza (*1942) irodalomtörténész; Bereményi Géza (*1946) író, költő; Entz Géza (*1949) művészettörténész, topográfus.

A névnap szóra az első adat 1794-ből való. Addig azt mondták, hogy a szentem napja, a szented napja, a szenti napja.

A névnapot a védőszent napjának vigíliáján, azaz annak előestéjén szokták megtartani a múltban.

A Géza keresztnévnek először az 1830-as években kerestek kalendáriumi napot. A hagyományosan a szentekről elnevezett napok közé kellett beilleszteni a pogány eredetű profán neveket. A Budán kiadott, *M[agyar] Tudós Társasági névkönyv 1836-ra* című kiadványban, az akkori szökőévre szóló kalendáriumban, a mai használattal egyezően, február 26-ánál kapott ajánlott napot ez a Széchenyi által is javasolt név, mégpedig Gyéza névformában. Ugyanezen névkönyvben, az 1837-es közönséges esztendőben, február 24-re került ez a névnap, ám 1838-tól 1840-ig mégis kimaradt onnan.

Kalendárium 1836 szökőévre.

JANUARIUS.

1	Pént.	Új év.
2	Szom	Ábel, Szet.
3	Vas.	Genovéva.
4	Hétf.	Izabella.
5	Kedd	Telesphor.
6	Szer.	Vízkereszt.
7	Csüt.	Bálint.
8	Pént.	Szörény.
9	Szom	Julián.
10	Vas.	Remete Pál.
11	Hétf.	Hygin.
12	Kedd	Erneszt.
13	Szer.	Vidor.
14	Csüt.	Boldog.
15	Pént.	Mór.
16	Szom	Marczell.
17	Vas.	Remete Antal.
18	Hétf.	Piroska.
19	Kedd	Marius.
20	Szer.	Fáb. Sebestyén.
21	Csüt.	Ágnesz.
22	Pént.	Vincze.
23	Szom	Mária' eljegy.
24	Vas.	Timoté.
25	Hétf.	Pál' fordulása.
26	Kedd	Polycarp.
27	Szer.	Arany száju Ján.
28	Csüt.	Nagy Károly.
29	Pént.	Salesi Ferencz.
30	Szom	Agunda.
31	Vas.	Virgil.

FEBRUARIUS.

1	Hétf.	Ignác.
2	Kedd	Gy. Sz. B. A.
3	Szer.	Balázs.
4	Csüt.	Veronka.
5	Pént.	Agota.
6	Szom	Dorottya.
7	Vas.	Rikard.
8	Hétf.	M. János.
9	Kedd	Apollonia.
10	Szer.	Scholastica.
11	Csüt.	Dezső.
12	Pént.	Eulalia.
13	Szom	Jordán.
14	Vas.	Antonin.
15	Hétf.	Faustin, Jovita.
16	Kedd	Julianna.
17	H.Sz	Constantin.
18	Csüt.	Simon.
19	Pént.	Zuzanna.
20	Szom	Eleuther.
21	Vas.	Eleonora.
22	Hétf.	Péter sz. R.
23	Kedd	Romana.
24	Szer.	Róbert.
25	Csüt.	Mátyás ap.
26	Pént.	Gyéza.
27	Szom	Sándor.
28	Vas.	Leander.
29	Hétf.	Román.

M. Tudós Társasági névkönyv 1836-ra, Buda, [1835.]

A névkönyv 1841-es, 1842-es, 1843-as naptárában januarius 16-ra, az akkor ünnepelt Jézus neve napjára, 1844-től kezdve ugyanekkorra, ám a Marczell-név mellé helyezték át a már Gézaként írt névnapot. A Khern Ede által szerkesztett, *Háromszék, erdélyi szépirodalmi évkönyv és naptár 1861 közönséges évre* című, Brassóban kiadott könyvecskében, a protestáns naptári részben ugyancsak január 16-ára, a katolikusban pedig január 18-ára

helyezték a Géza-napot. A XIX. század végén azonban visszatértek az Magyar Tudóstársaság 1836-os névkönyvének gyakorlatához, hiszen a legismertebb naptárakban február 25-re került át a Géza-nap, és ez a dátum a továbbiakban állandósult. Egy ideig azonban a januári és a februári időpontokat egyaránt ünnepelték. Két példát hozok elő:

1890. március 2-án, a *Tolnamegyei Közlöny*ben jelent meg a következő híradás egy névnap-i tisztelgésről: „Dezseöffy Géza köztisztelet és szeretetben álló kir. törvényszéki elnökünknel folyó hó 25-én, azaz kedden délelőtt, neve napja alkalmából az összes bírói, jegyzői és tisztikar tisztelgett.” Nota bene, Cserneki és Tarkeői Dezseöffy Géza (1845–1909) kir. kúriai bíró az egyike volt a legkorábban Géza-nevet kapott magyar arisztokratáknak.

A *Szatmár-Németi* című társadalmi és szépirodalmi hetilap 1904. január 19. számában a január 16-án, Rogozi Pap Géza (1856–1906) Szatmárnémeti polgármesterénél történt névnap-i tisztelgésről adott hírt: „Szombaton a városi tisztviselői kar testületileg jelent meg Pap Géza polgármesternél, hogy névnapja alkalmából a szeretet és tisztelet adóját lerója.”

A szökőévben február 24-e a szökőnap, a rómaiak külön számot sem adtak neki, hogy elrejtse, így náluk nem volt ebben a rövid hónapban 29. nap. A szökőnap ugyanazt a nevet kapta, mint a 24-e, csak egy 'bis' szócskát írtak elé: Ante dies bis sextum Kalendis Martias, azaz a másodszori hatodik nap március Kalendéja előtt. (A rómaiak visszafelé számolták a hónapban a napokat!) Ebből lett a dies bissextus elnevezés, majd a régi naptárakban a szökőév megnevezésére a bissextilis annus.

*Az egyházi naptárban a februári nap
négyévenként esedékes szöktetését
„Mátyás ugrásának” nevezik,*

mert „jégtörő” Mátyás napja akkor február 24-éről átugrik 25-ére; emiatt pedig 26-ára tolódik át a Géza-nap.

A Géza-nap a farsangi időszak végére, vagy a böjti időszakra esik. A rómaiaknak még nem kellett bíbelődniük a húsvétszámítással.

Ovidius római naptárára szerint február 25. és 26. napja az első fecske érkezésének ideje (*Fasti*, II, 853–856., Gaál László fordítása):

Tévedek-é, vagy a fecske, tavasz kis hírnöke,
jött meg?

Nem fél attól, hogy visszajön újra a tél?
Majd még gyakran sírsz, Procne: kár volt
igyekezned;

Megfagyhatsz; s az urad, Tereus annak örül.

Erre a négysoros szövegrészre ugyancsak ráhajaz Janus Pannonius *De amygdalo in Pannonia nata* (Egy Pannoniában nőtt mandulafáról) szóló nevezetes epigrammája, amelynek a végén ugyancsak a fecskévé változott Procne szerepel: „Procne, Phylli, tibi fuit exspectanda?” (’Phyllis, Procnéra kellett-e várakoznod?’) A költői fikció szerint a pannóniai mandulafának is a fecske érkezésekor kellett virágba borulnia. (A mandulafát csupán dísznövénynek ültették a XV. századi Magyarországon, mert az akkor ismert fajták mandulái nem értek be a hazai éghajlaton.) A Géza-névnep időpontja tehát Janus Pannonius mandulafás epigrammáját is felidézheti számunkra!

Magyarországon a protestánsok és római katolikusuk együttélése úgy hozta, hogy

felekezeti különbség nélkül, szokásban volt a névnap megünneplése. Ennek jellemzésére idézzük fel Arany János 1852. január 28-ára, Szász Károly (1829–1905) költő és református lelkész névnapjára szerzett, pajkos hangvételű *Köszöntő* versének két részletét:

A naptár csináló soha jobbat nem tett,
Mint, hogy összeirkált annyi ócska szentet,
Kik, mivel böjtöltek egész életökben,
Az eszem-izomot ránk hagyták örökben.

Természete az már az emberfiának,
Minden jót kívánni felebarátjának;
Vagy ha nem is mindég – egyszer esztendőben,
Ha érzelme nem fér a teli bendőben.
Azért találták fel, – emeljünk kalapot! –
Régi bölcs atyáink hajdan a **névnapot**:
Másképp a szeretet közülünk kihalna;
Másképp a halandó, nem lévén alkalma,
Sohasem óhajtná embertársa javát, –
És akkor az élet nem érne egy kovát.

Utóirat

Szócs Géza (1953–2020) költő és politikus 2017 elején meghívta néhány vele azonos keresztnévű barátját, hogy február 25-én közösen ünnepelhesse meg velük a Géza-napot. Jómagam is az általa meghívott druszái közé tartoztam, ugyanis korábban Janus Pannonius emlékezetének ápolásában kerültünk egymással munkakapcsolatba. Megtisztelőnek éreztem, hogy négy egymást követő esztendő Géza-napján a jeles költő és kultúraszervező ünneplő társaságának tagja lehettem. Szócs Géza minden alkalommal nemcsak a maga különleges személyével, hanem saját pálinkájával is megajándékozott bennünket.

Utoljára 2020-ban találkoztunk mindannyian Budán, egy Ménesi út végén nyílt borozóban. Ekkor Entz Géza művészettörténész, topográfus; Dávid Géza történész, oszmanista; Deréky Géza műfordító; Kis Géza rendező, színész; Balázs Géza nyelvész; Nagy Kemény Géza, a marosvécsi Kemény-várkastély gazdája és jómagam alkottuk a vele ünneplő csapatot. Az első alkalom egyikére, a tartalmas ünneplés érdekében, készítettem el ezt a filológus-csemegének szánt Géza-napi dolgozatot, amelyet most felújított változatában, Szőcs Géza emlékére ajánlok fel a nyájas olvasóknak.

A szerző irodalomtörténész, az ELTE adjunktusa

Nyitókép: Részlet I. Géza magyar király zománcképéből a korona abroncsán (Geóbitzasz piztosz kralész Turkiasz). Az egész kép:

Megosztás

#Janus Pannonius #Szócs Géza #Arany János
#Széchenyi István #Szász Károly #Géza #névnap
#naptár #Géza fejedelem #Ovidius

Lőrincz P. Gabriella

Magyar szó a színpadon Kárpátalján

Harmincéves a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház. Három évtizede szólnak színészei magyarul az ottani magyarokhoz, minden kezdeti nyomorúságos körülmény ellenére.

Lőrincz P. Gabriella

Éva színei

Ha a végével kezdünk, a Tragédia akkor is tragédia. Hiszen csak álom volt. Tünemény, lehetőség, Éva pedig várandós. Gyermeket fog szülni, vagyis van folytatás. Miféle lesz a folytatás? Van terv, vagy valójában nincs?

Pásztor Péter

Az idő győzi le

Az ember tragédiája fogadtatásának, afféle „süketek párbeszédé”-nek különös, mégis megvilágító útjairól beszélgettünk a debreceni irodalomtörténésszel, S. Varga Pál akadémikussal.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

AZ ORSZÁGÚT MEGJELENÉSÉT
AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA TÁMOGATJA

IMPRESSZUM

KAPCSOLAT

MÉDIAAJÁNLAT

ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK

ADATKEZELÉSI TÁJÉKOZTATÓ